

Teresa Lenkiewicz

Odkrycia archeologiczne na placu Wita Stwosza w Krakowie

Ochrona Zabytków 11/3-4 (42-43), 206-211

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryc. 205. Kraków, plac Wita Stwosza. Fragment fundamentu i autentycznej ściany kościoła Marii Magdaleny.

ODKRYCIA ARCHEOLOGICZNE NA PLACU WITA STWOSZA W KRAKOWIE

TERESA LENKIEWICZ

Ratownicze prace archeologiczne prowadzone w 1957 r. przez archeologa miejskiego mgr K. Radwańskiego na pl. Wita Stwosza w Krakowie dostarczyły nowych danych do historii późnoromańskiego Krakowa. Badania na pl. Wita Stwosza (dawn. pl. Marii Magdaleny) położonego w centralnej części wczesnośredniowiecznego Okołu, odsłoniły oprócz nawarstwień kulturowych z X—XIX w. fundamenty i częściowo zachowane właściwe mury południowej partii kościoła p. w. Marii Magdaleny. Powstanie tego obiektu rozebranego w początkach XIX w.¹, wiązano dotąd z budownictwem gotyckim (pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1325 r.²), jednak ostatnie badania dowiodły, że należy go zaliczyć do orientowanych, późnoromańskich kościołów jednonawowych z prostokątnym prezbiterium³.

¹ M. Estreicherówna, Wykaz zniesionych kościołów w Krakowie, Kalendarz księgarni katolickiej, Kraków 1889, str. 108.

² Monumenta Poloniae Vaticana, t. I, Acta Cameralia 1325—27, str. 114. Wiadomość o tej dacie zawdzięczam dr H. Münchowi.

³ T. Kozaczewski, Jednonawowe kościoły romańskie na Dolnym Śląsku, Zeszyty naukowe Politechniki Wrocławskiej, nr. 16. Architektura II, str. 33 i n., oraz S. Wiliński, Granitowe kościoły wiejskie XII w. w Wielkopolsce, Przegląd Zachodni VIII (1952), t. III, nr 9—12, str. 417 i n.

Ryc. 206. Kraków, plac Wita Stwosza. Najstarszy poziom kościoła Marii Magdaleny. Odciski płytek w zaprawie murarskiej.

Prace badawcze odsłoniły na głębokości ok. 200 cm w stosunku do obecnej powierzchni dwustronną odsadzkę fundamentową. Fundament z łamanego kamienia wapiennego łączonego zaprawą wapienną spoczywa na calowym piasku. Wysokość fundamentu wynosi ok. 80 cm, szerokość 126, 132 cm. Właściwe mury kościoła zachowane w niektórych partiach do wysokości ok. 140 cm wykonane są techniką opus emblectum.

Szerokość muru właściwego 110—120 cm. Wymiary niektórych ciosów: 15×25, 16×29, 20×26, 14×19, 12×24 cm. Długość całego kościoła w świetle 14,910 m, długość nawy 8,990 m, długość prezbiterium 4,600 m, uskok prezbiterium 1,750 m, szerokość nawy 7,76 m, szerokość prezbiterium 4,392 m⁴.

Badania prowadzone wewnątrz kościoła stwierdziły kilka poziomów użytkowych oraz trzon ceglanego ołtarza. Najstarszy poziom odkryty na głębokości ok. 240 cm wystąpił w postaci kilku centymetrowej warstewki związanej zaprawy wapiennej, z kwadratowymi i prostokątnymi negatywami płytek. Sądząc z nich płytki kwadratowe zdecydowanie przeważały, natomiast prostokątne przypuszczalnie oddzielały poszczególne zestawy ornamentacyjne lub wypełniały powstałe luki. Płytki z najstarszej posadzki zostały podczas jednego z remontów przeniesione wyżej⁵. Natrafiono na nie na głębokości ok. 140 cm.

⁴ Szerokość nawy i prezbiterium odtworzono na podstawie inwentaryzacji z 1801 r. Przerys wg oryginału WAP w Krakowie.

⁵ M. Estreicherówna, op. cit., str. 108.

Ryc. 207. Kraków, plac Wita Stwosza. Płytki ceramiczne posadzkowe, pochodząca z kościoła Marii Magdaleny, znaleziona podczas prac archeologicznych.

Posadzka ta jest niestarannie wykonana, nie wykorzystano ornamentu przestrzennego, mniej więcej połowę płytek ornamentowanych ułożono odwrotnie, na skutek czego zdobienie nie było widoczne. Podczas badań uzyskano kilkaset płytek. 202 egzemplarze pochodzą z posadzki wtórnej, kilka płytek zachowało się w najstarszym poziomie, a kilkadziesiąt odkryto w warstwach przemieszanych. Ornament i polewę posiadało kilkadziesiąt egzemplarzy; w posadzce wtórnej 60, w pierwotnej 1, kilkanaście w warstwach przemieszanych. Ornamentowane płytki o ściankach bocznych ukośnie ściętych, wykonane są z gliny wypalanej na kolor ceglasty, siwy i ceglasto siwy. (Wymiary płytek: 12,5×12,5×3,5, 12,5×12,5×2, 13×13×3,5, 15×15×4, 16,3×7,8×3, 12,5×6×2,5 cm). Pokryte polewą zieloną, czarno-granatową, kilku odmianami brunatnej, posiadają wypukły ornament wytłaczany: geometryczny (plecionka), roślinny, figuralny oraz ich połączenia. Na 25 wyróżnionych motywów zdobniczych tylko 3 można z zastrzeżeniem uznać za stanowiące całość w obrębie jednej płytki, gdyż drobnymi motywami roślinnymi rozmieszczonymi na brzegach łączą się z sąsiadującymi egzemplarzami. Są to płytki ze stylizowanym motywem liści oraz z przedstawieniem figuralnym. Egzemplarze z liśćmi mają to samo założenie: cztery liście umieszczone symetrycznie po przekątnych kwadratu stykają się w środku podstawami. Rysunek figuralny przedstawia dwie postępujące za sobą postacie zwrócone do widza prawym profilem. Pierwsza z nich w długiej sukni ściągniętej w pasie, lekko nachylona manipuluje małym wydłużonym przedmiotem (kluczem?) ze związającą tabliczką, w niewielkim prostokątnym przedmiocie (skrzynce?) znajdującym się na wysokości jej klatki piersiowej. Druga postać (diabeł) nieco większa, z ogonem i szponami zamiast stóp, lekko pochylona, dotyka w okolicy pasa znajdującą się przed nią postać. W niezapeł-

Ryc. 208. Ceramiczna płytka posadzkowa z kościoła Marii Magdaleny, znaleziona podczas prac archeologicznych na placu Wita Stwosza w Krakowie.

nionych postaciami rogach płytki umieszczono motywy roślinne. Charakterystyczne jest, że wokół postaci diabła zastosowano polewę czarną, gdy reszta płytki jest jasno brunatna.

W pozostałych płytkach występuje ornament przestrzenny obejmujący najmniej cztery płytki. Najczęściej stosowane są plecionkowe kombinacje kół, w drugiej kolejności występują połączenia kół z liniami prostymi, które formują się w kwadraty i krzyże. Dość licznie są reprezentowane koła rozetowe z ornamentem roślinnym. Jeden motyw składa się z samych przecinających się linii prostych, łamanych pod kątem prostym, również dających w efekcie kwadraty i krzyże.

Posadzkowe płytki ceramiczne znane są w Krakowie z kościoła oo. dominikanów⁶, cystersów w Mogile⁷, z II katedry na Wawelu⁸ oraz z grodziska w Piekarach⁹. Zachowane fragmenty posadzki wawelskiej¹⁰ są ciekawym przykładem rozwiązania ornamentu przestrzennego złożonego z kół rozetowych: grupy płytek (po 36) składające się z egzemplarzy o tym samym zasadniczym wątku zdobniczym (koło rozetowe) ale różniące się między sobą uzupełniającymi motywami roślinnymi, podzielone są pasami płytek nieornamentowanych. Płytki z kościoła dominikanów i z grodziska w Piekarach posiadają m. in. przed-

⁶ J. Remer, Kronika konserwatorska, „Rocznik Krakowski”, t. XXX, Kraków 1938, str. 257, fig. 9, oraz A. Zaki, Wstępne badania archeologiczne na terenie Krakowa w latach 1950—1955. „Sprawozdania Archeologiczne”, t. III, Warszawa—Wrocław—Kraków 1957, str. 157, ryc. 6.

⁷ Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. I, woj. krakowski, z. 6, pow. krakowski, Warszawa 1951, str. 17, fig. 37.

⁸ A. Szyszkó-Bohusz, Studia nad katedrą wawelską, „Prace KHS”, t. VIII, z. II, Kraków 1939, rys. 16, 17.

⁹ G. Leńczyk, Grodzisko w Piekarach, „Prace Prehistoryczne PAU”, Nr. 2, Kraków 1939, str. 39, 40, 55, 56, tabl. XIII, 3.

¹⁰ A. Szyszkó-Bohusz, op. cit., fig. 17.

Ryc. 209. Ceramiczna płytka posadzkowa, pochodząca z kościoła Marii Magdaleny w Krakowie.

stawienia figuralne: gryf, scena polowania (myśliwy, jeleni, zając, pies), panna na rybie. Niektóre płytki z kościoła dominikanów wykonane są inną techniką niż dotąd omawiane, gdyż ornament jest z nich wydobyty przez inkrustowanie¹¹.

Poza Krakowem XIII-wieczne płytki ceramiczne znane są z kościoła w Inowłodzu¹², a pojedynczy egzemplarz stwierdzono podczas prac wykopaliskowych w Gdańsku¹³. Płytki z tego czasu stwierdzono prawdopodobnie w Kruszwicy¹⁴ jednak wiadomości o nich w literaturze są bardzo skąpe. Jedyne K. Górski publikuje z Kruszwicy jeden ułamek płytki z wypukłą ornamentacją plecionkową¹⁵.

Z najwcześniejszą fazą budowy kościoła związany jest główny ołtarz odkryty w prezbiterium. Z zachowanej południowej części (północna została zniszczona podczas budowy XIX-wiecznego budynku), stwierdzono trzon oraz stopień. Ołtarz ten należy do typu pełnych. Trzon wykonany jest z cegieł (wymiar: 9×12×27 cm), a jego podmurówka z łamanych kamieni wapiennych. W stopniu ołtarza wykonanego również z cegieł stwierdzono fragment kamiennej służki.

¹¹ J. Remer, op. cit., str. 257.

¹² Kat. zab. szt., t. II, woj. łódzkie, pow. rawsko-mazowiecki, W-wa 1954, str. 266, fig. 87—9.

¹³ K. Jażdżewski, W. Chmielewski, Gdańsk wczesnośredniowieczny w świetle wykopalisk z lat 1948/9. „Studia Wczesnośredniowieczne”, t. I, str. 62, tabl. 41.

¹⁴ K. Górski, Topografia wczesnośredniowiecznej Kruszwicy, „Studia Wczesnośredniowieczne”, t. II, tabl. 5a.

¹⁵ K. Górski, op. cit., tabl. 5a.

Ryc. 210. Ceramiczna płytka posadzkowa, pochodząca z kościoła Marii Magdaleny w Krakowie.

Wymiary — szerokość trzonu ok. 100 cm
 „ „ stopnia „ 70 cm
 Zachowana wysokość trzonu „ 85 cm
 „ „ stopnia „ 30 cm

Ołtarz umieszczony jest bezpośrednio przy ścianie szczytowej, na skutek czego brak w kościele obojścia.

Uzyskane materiały zabytkowe (głównie ceramiczne) datują powstanie kościoła na pierwszą połowę XIII w. Pod kościołem stwierdzono kamienny bruk i wczesnośredniowieczne nawarstwienia osadnicze z X—XII w.

Prace badawcze prowadzone na zewnątrz kościoła odsłoniły szereg warstw kulturowych z X—XIX w. Na uwagę zasługuje kilka warstw zaprawy murarskiej będących pozostałością budowy i odnowień kościoła oraz cztery kamienne bruki w tym dwa z okresu wczesnego średniowiecza. Pod najniższym brukiem występuje warstwa osadnicza z X—XII w. z śladami zabudowań mieszkalnych wraz z paleniskami, jamami itp. Najważniejsze zabytki z tego okresu to forma odlewnicza do wyrobu ozdobnych guzów i duże ilości żużla świadczące o istnieniu odlewnictwa, przęśliki tkackie pozostające w związku z uprawianiem tkactwa oraz przedmioty związane z wymianą handlową (monety, odważniki ołowiane).

Badania wykazały, że w centralnym punkcie Okołu w XII w. powstaje na miejscu części osady wczesnośredniowiecznej plac, być może o charakterze targowym, na którym następnie w pierwszej połowie XIII w. wzniesiono kościół Marii Magdaleny. Teren ten, jak wskazują odkryte tam późniejsze bruki średniowieczne i nowożytny, długo zachował ten sam charakter niezabudowanego placu.

Kończąc należy podkreślić, że prace archeologiczne prowadzone w 1957 r. na placu Wita Stwosza oprócz odkrycia wątków i detali późnoromańskich kościoła Marii Magdaleny, pozwoliły na ustalenie charakteru i chronologii Okołu, tej najbliższej Wawelu położonej osady wczesnośredniowiecznej.